

MUALLIFDAN

Bismillahir Rohmanir Rohiyim.

«Va min-an-nasi man yujaadilu fillahi big'oyri 'ilmin va yattabi'u kulla shaytonin mariidin. Kutiba alayhi annahu man tavallahu faannahu yudilluhu va yahdihi ila 'azabi-s-sa'iyar».*

«Vamtaazul yavma ayyuhal mujrimuun. Alam 'ahad ilaykum yaa baniy adama alla ta'abudush shayton, innahu lakum aduvvum mubiyn. Va ani'buduni haza sirotum mustaqiyim. Va laqod azolla minkum jibillan kasiyro. Afalam takunuu ta'aqilun. Hazihii jahan- namu-llati kuntum tu'aduun».*

«Shundan so'ng iblis Rasuli akram (s. a. v.) ga o'z holatini anglata boshladi: Ey Muhammad, biron kimsani zalolatga olib borish uchun qo'limda imkon yo'q. Men faqat vasvasaga solaman, bir narsani chiroyli qilib ko'rsataman, xolos. Agar zalolatga olib borish uchun qo'limda imkoniyat bo'lsa edi, yer yuzida «la ilaha illallahu Muhammadur rasulillah» deydiganlarni, ro'za tutadiganlarni, namoz o'qiydiganlarni holi qo'ymasdim. Barchasini zalolatga boshlardim. Sizning qo'lingizda hidoyatga boshlash imkoniyati bo'lmaganiday, men ham zalolatga boshlay olmayman. Siz faqatgina Ollohning elchisisiz va tablig'ga (Islom dinini yoyishga) ma'mursiz. Agar hidoyatga boshlash qo'lingizda bo'lsaydi, yer yuzida bitta ham kofir qolmas edi. Siz Ollohning yaratganlari uchun bir hujjatsiz. Men ham azaldan buzg'unchilik, gunohkorlik yozilgan kishilarga bir sabab, vositaman».*

M a z m u n i b u d i r: * «Odamlar orasida o'zi bilmagan holida Olloh xususida mujodala qiladigan va har bir itoatsiz shaytonga ergashib ketaveradigan kimsalar ham bordir. U (shaytonga esa) o'zini do'st tutgan kimsani, albatta, yo'ldan ozdirish va do'zax azobiga yo'llash yozib qo'yilgan — hukm qilingandir» («Haj» surasidan).

* «Ey jinoyatchi kimsalar, mana bu kunda (mo'minlardan) ajralinglar! Men sizlarga: «Ey Odam bolalari, shaytonga ibodat qilmangiz, chunki u sizlarga ochiq dushmandir. Mengagina ibodat qilinglar! Mana shu to'g'ri yo'ldir», deb buyurmaganmidim? Aniqki, (shayton) sizlarning ichingizdan ko'p avlodni yo'ldan ozdirdi. Axir aql yuritguvchi bo'lmadingizlarmi?! Sizlarga va'da qilingan jahannam mana shudir!» («Yosin» surasidan Alouddin Mansur tarjimasini.)

* Muhyiddin al-Arabiyning «Shajaratul-Kavn» kitobidan.

I b o b**1**

Asadbek Hosilboyvachcha taqdirini hal etish rejasini tuzayotgan damlarda Kesakpolvon kutilmagan bir muammoni yechish bilan band edi. Musaffo osmonda ohista suzayotgan uchoq bulutlar to'dasiga kirib asabiy titray boshlagani kabi, keyingi voqealar uni bir-ikki silkib qo'ygan, bu voqealarni bo'yiga mos farosati bilan qarichlab, shunga yarasha xulosa chiqarib yurganida Chuvrindining yigitlaridan biri kutilmagan masalaga ro'baro' qildi. Shu paytgacha Chuvrindining yigitlari Kesakpolvonga, yoki aksincha, Kesakpolvonning zo'rlari Chuvrindiga biron-bir masalada murojaat qilishmagan edi. Yozilmagan qonun asosida bunga haqlari yo'qligini yaxshi bilishardi. Agar Kesakpolvon Chuvrindining yigitiga (yoki aksincha) bir yumush buyurguday bo'lsa ham, bu yigit vazifani ado etishga kirishishdan oldin o'z hojasini albatta ogoh etardi. Chuvrindi buyurgan ishni bajarmay Kesakpolvonga murojaat etish, aniqrog'i, buyruqdan bo'yin tovlashni favqulodda holatlar sirasiga kiritish mumkin. Yana ajablanarli tomoni shundaki, shiltasi chiqadigan ishni Chuvrindi Kesakpolvon zimmasiga oshirishga urinardi. Shiltaroq ish rahm-shafqat degan tushuncha bilan murosa qila olmagan sababli Chuvrindida uyg'onib turguvchi bu tuyg'u pand berib qo'yishi mumkin edi. Buni bilgani uchun ham Kesakpolvon Chuvrindining bu kichik hiylasidan og'rinmasdi. Qasamni buzgan tabibning o'limga hukm qilinishi Kesakpolvon uchun bir muammo bo'lsa, hukmni ijro etishni Chuvrindining o'z zimmasiga olgani yana bir topishmoq edi.

Kesakpolvon bu yangilikni eshitgach, yigitga ko'zlarini lo'q qilganicha topishmoqqa javob izladi. Chuvrindining bu yigiti shaharda, balki butun mamlakatda ko'rinishi jihatidan yagona bo'lsa ehtimoldan holi emas. U o'n-o'n ikki yoshga qadar barcha qatori bo'yga o'sgan-u, so'ng erinibmi yo yana o'sish lozimligini unutibmi, bola gavdasida qolgan edi. Bu holdan bexabar kalla esa kattalashib boravergandi. Agar u bir oz harakatsiz tursa, qaysi noshud haykaltarosh yosh bolaga katta odamning xumday boshini o'rnatib qo'yibdi, deb o'ylash ham mumkin edi. Gavda bilan kallaning nomutanosibligiga botindagi shafqat va bemehrlik ziddiyati qo'shib qaralsa, Mirodil degan ismning naqadar noo'rin ekanini fahmlash mumkin. Dunyodagi bir qancha noo'rinliklarni o'zida mujassam etgan bu yigit Chuvrindining maxsus topshiriqlarini bajarar edi. Hamisha ikki-uch baquvvat yigitlar bilan birga yuruvchi Mirodil har qanday odamga tap tortmay tik borardi. Qisqagina gapirib, qo'qqisdan naq kindikni mo'ljallab mushtlardi. Unga bu zarbani birov o'rgatganmi, yoki ikki qosh o'rtasiga urush uchun bo'y kaltalik qilganidan kindikni mo'ljallashga majburmi edi, aytish mushkul. Harholda, uning toshday mushtidan tatib ko'rgan odam baraka topmasdi. Musht zarbi keragidan zaifroq bo'lgan taqdirda ham baquvvat yigitlarning tepkilari bu kamchilik o'rnini to'ldirib qo'yardi. Kesakpolvon Mirodilning nimalarga qodir ekanini o'z ko'zi bilan ko'rmasa ham, ko'p eshitgan, bilardi. Bilgani uchun ham Chuvrindining topshirig'i nechog'li muhim ekanini anglab yetdi.

«Do'xtirning gunohi nima ekan? — deb o'yladi Kesakpolvon. — Bekka bir balo bo'ldimi, sal narsaga «o'ldir» deb yuboryapti. Bunaqada shaharda tirik zot qoladimi? Balki do'xtir o'ladigan odamdir, unda nima uchun mendan yashirdi? Mahmud nima qiliq qilib yuribdi? Yo bu Xumkallani menga ro'para qilib bir hunar ko'rsatmoqchimi? Yo bunaqa ishlarni sen eplay olmaysan, deyishmoqchimi?..»

Xumkalla dardini aytishga aytib qo'ydi-yu, Kesakpolvonning o'yga tolganini ko'rib, xavotiri uyg'ona boshladi. Uning nazarida bu fikrlab o'tiriladigan masala emas, «ha» yoki

«yo`q» deb qo`yish bilan bitadigan osongina ish edi. Kesakpolvonning xayol sahosida ilonlar kabi o`rmlayotgan gumonlarini bu bechora qaydan bilsin? Xumkalla tashvish jariga tomon qadam qo`ygan paytda Kesakpolvon tilga kirdi:

— Qanday gum qilishni o`ylab qo`ydingmi?

— Yo`q hali...

— Senga ish topshirilgan edi?

Xumkalla uning o`tkir nigohidan ko`zlarini olib qochdi.

— Ishdan bo`yin tovlashning oqibati nima bo`lishini bilmasmiding? Yo do`xtir bilan birga jo`naging kelib qoldimi?

Xumkalla Kesakpolvonga bir qarab olishga jur`at etdi.

— Gapir! Balodan qaytmaydigan bola eding-ku, nimaga ammamning buzog`iga o`xshab qolding?

— Aka, nima desangiz deng, men ishdan qochadigan bolamasman. O`rniga o`zing o`l, deng, o`lmagan o`g`il bolamas.

— Namuncha, o`v o`g`il bola? — dedi Kesakpolvon kesatiq ohangida. — Do`xtir kim o`zi, ammangning erimi yo kindigingni kesganmi? Yo...

— U... oyimlarga qaragan. Halol qaragan.

— Oying o`lib ketgan shekilli?

— Ha... Lekin o`sha do`xtirni doim duo qilardilar.

— Oying duo qilgani uchun o`ldirishga qo`ling bormadimi? Shunaqa ko`ngilchan oyimchaxon bo`lib qoluvdingmi? Xo`sh, nima uchun gum qilish kerak ekan, bilasanmi?

— Yo`q...

— Nima uchun Mahmudning o`ziga aytmading dardingni?

— Gaplarini darrov qaytara olmadim.

— Endi men dallollik qilayinmi?

— Sizdan maslahat so`rab keldim.

— Men ham yo`qot, desam-chi? Yo yigitlarimga aytsam-chi?

— U yomon odam emas, gunohi bo`lsa kechirish mumkinmasmi?

— Sen bola, menga aql o`rgatma. Bor, jo`na, turqingni ko`rmay. Mahmudga borib ayt, «Men hezalak bo`lib qolganman», de.

Xumkalla qo`lidagi umid chinnisini tushirib sindirgan nochor odam hoida o`girilib bir-ikki qadam qo`ygan edi, Kesakpolvonning amri eshitildi:

— To`xta! Mayli, sazang o`lmasin. Do`xtirni Oqterakdagi joyga olib borasan. Bexit bo`lsin. Qani, gaplashib ko`ray-chi.

Xumkalla ta`zim qilib, minnatdorchiligini izhor etgan bo`lsa-da, Kesakpolvonning birdan yumshab qolishi ko`nglida shubha uyg`otdi. Shu bois ko`chaga chiqqach, bir necha nafas harakatsiz turdi. «Bekor kelibman, — deb o`yladi u. — Hech kimga aytmay qochirib yuborsam bo`larkan. Bunaqa zo`r do`xtir Maskovga borsayam xor bo`lmaydi, nonini topib yeydi. Hali ham bo`lsa shunday qilsammikin? «Bordim, yo`q ekan, topolmadim», desam-chi?» Xumkallaga o`zining shu fikri ma`qul kelib, mashina tomon yurishdan avval odati bo`yicha atrofga alanglab oldi. O`zidan ikki qadam narida tirjayib turgan yigitga ko`zi tushgach, shashtidan qaytdi. «Bulardan endi qutulib bo`lmaydi. Hirotdan bo`lsa ham topishadi. Hozir izimga tushishadi. Endi qochirib bo`lmaydi. Ish atala bo`ldi. Oqterakka olib boray-chi, harholda u yer odam o`ldiradigan joy emas...» Xumkalla aniq bir qarorga kelib, mashinasiga o`tirdi.

Shaharning kunbotar tomonidagi etakdan boshlanuvchi Oqterak qishlog'ining choyxonasi kechayu kunduz ochiq bo'ladi. Bu yerda istagan odam istagan paytda choyxo'rlik, hamyon ko'tarsa oshxo'rlik ham qilishi mumkin. Hovuz labidagi majnuntolning chilvir sochlari ostiga qo'yilgan ikkita temir so'ri kun bo'yi qishloq qariyalari bilan band bo'ladi. Tekin choy-nonga, ba'zan oshxo'rlar himmati bilan uzatilib turuvchi oshga o'rgangan qariyalar hojatxona yonidagi yo'lak qaysi uyga olib borishini, u yerda qanday savdolar bo'lishini fahmlashsa ham, birovga churq etib og'iz ochishmaydi.

Kuzning sovuq nafasi sezilib qolgani uchunmi, so'rilardan biri bo'sh, ikkinchisida esa besh qariya yonboshlab olib, mudrardi. Kesakpolvon ularga bir qaradi-yu, salom bermay, hojatxona ortidagi uycha tomon yurdi. Bu xona ham boshqalaridan aytarli farq qilmaydi. Jihozlariga ziraga to'yingan oshning, yog', aroq, sigaret tutunining hidi singib ketgan. Boshqa xonalar faqat kunduzi gavjum bo'lsa, bundagilar tunu kun uyg'oq, hamisha sergak. O'choqboshidagi bir qozonda faqat shu xona egalari uchun ertayu kech turli taomlar qaynab turadi. Bu yer Kesakpolvonning ta'biri bilan aytganda — «qozixona». Asadbek «Bu hunaringni tashla», deb buyurgan bo'lsa-da, u «tarki odat — amri mahol» deganday bilganidan qolmaydi. Kesakpolvon javobgarlarning mo'ltillab qarashlarini, yig'lashlarini, tavbalar qilib emaklashlarini tomosha qilishni yoqtiradi. Kesakpolvonning o'zigagina tobe bo'lgan bu «qozixona» gavjum edi. Qozilik vazifasini ado etayotgan yigit hojasi kirib kelishi bilan o'rnidan bir qo'zg'oldi-yu, «davom etaver» degan ishorani ko'rib, joyida qotdi. Qosh-ko'zlari qop-qora, soqoli o'ziga yarashgan bu yigitni ko'chada ko'rgan odam taqvodor, imon egasi deb o'ylaydi. Bu ko'rinish, bu aldanchi soqol ko'pchilik fikrini chalg'itadi. Ayniqsa, bu «qozi» boshiga oq hojido'ppi kiyib olsami, bas, uning so'zlarini da'vogarlar ham, javobgarlar ham shariat hukmi sifatida qabul qilaveradilar. Tili hali imon kalimasiga kelmagan, peshonasi hali sajdaga bormagan bu yigitni «qozi»likka Kesakpolvonning o'zi tayin etgan, Halimjonni sinab berishni ham aynan shunga topshirgan edi.

Kesakpolvonning mo'ljalicha Xumkalla tabibni bu yerga yarim soatdan keyin boshlab kelishi mumkin edi. Shu bois ishning «beliga tepmay», yakunlanishini kuzatmoqchi bo'ldi. «Qozi»ga yaqin o'tirgan, kiyimlari yirtilib, qovog'i ko'kargan yigitga qarab, «aybdor» shu ekanini fahmladi. Turli yoshlardagi to'rt kishining tashqi ko'rinishlaridan musofir ekanliklarini anglamoq mumkin edi. Da'vogarlarning yoshi ulug'rog'i eshikdan kirib kelgan ko'rimsiz gavdali, eti ustixoniga yopishgan, qaldirg'och mo'ylovli Kesakpolvonga bir qarab oldi-yu, «e'tibor berishga arzigulik odam emasga o'xshaydi», debmi yana «qozi»ga o'girilib, gapini davom ettirdi:

— Yoshulli, bu mang'layi qora pulimizni, poezd pattasining haqini ham to'lashi kerak. Siz undirib bering, yoshulli, biz sizni injitmaymiz.

— Bekorlarni aytibsiz, bir tiyin ham bermayman, — dedi qovog'i ko'kargan yigit, o'jarlik bilan.

— Bermasang, teringni shilib olaman, mang'layi qora! — deb baqirdi da'vogar.

«Qozi» ularni tinchitish uchun stolni mushtladi:

— Ovozlarini o'chir! Men so'rayman, sen esa javob berasan, — deb javobgarga qaradi: — Demak, dispetcherning xonasida choy ichib chiqdingmi?

— Ha, aytdim-ku?

— Javob ber, mahmadanalik qilma.

Bu savolga yaqinginda javob qaytargan yigit Kesakpolvon uchun so'roq atayin takrorlanayotganini fahmlamadi. Aksincha, qayta so'roq zamirida bir shumlik yotibdimikin, deb xavotirlanib, dovdiragan holda javob berdi:

— Tramvayim chet yo'lda turuvdi. Qarasam, eshiklari ochilib qolibdi. Bular bemalol

joylashib o'tirishibdi. Bir kishi «Shu qarindoshlarimni vokzalga olib borib qo'yasan, rozi qilishadi», dedi.

— U bizarning qarindosh emas, uni tanimaymiz. U sening hamtovog'ing, — dedi da'vogar. — Unga yo'lkirani naqd sanab berdik. U «Tramvaychi oshnam, bir og'iz aytsam, o'n besh minutda biron yerda to'xtatmay g'ir etib eltib tashlaydi», dedi. Bu gapni eshitib, javobgar hazin jilmaydi:

— Esi joyidami bularning. Tramvayni to'xtatmay haydab bo'larkanmi? Oldindagi tramvaylarning tepasidan uchib o'tamanmi?

— Chalg'ima, bo'ladigan naqd gapni gapir, — dedi «qozi».

— Ishim oxirlab qoluvdi. Pul bersa teshib chiqmaydi, olib borib qo'ya qolay devdim. Qayrilishga yetganda to'xtab, pulni berib qo'yinglar, dedim. Bunaqalar tramvayga chiqqanida mard, manziliga yetganida tirriqlik qilishadi. O'ylaganimday bo'ldi: pulni sherigingga berdik, deb g'irromlik qilishdi. «Mening hech qanaqa sherigim yo'q», desam ham ishonishmadi. «Agar pulni bermasalar boshqa yoqqa qarab burvoraman», desam ham ko'nishmaganidan keyin tramvayni shartta parkka qarab haydadim. Keyin meni do'pposlab qolishdi. Meni deb poezdlariga kechikishganmish.

— Yoshulli, siz buni emas, meni tinglang! Bu mang'layi qoraning sherigi bor. Bizar poezdning pattasiga kuydiqmi, bu birmi? Bizar bozordan qoldiqmi, bu ikkimi? Ana shuning jarimasini to'lasin.

«Qozi» o'z ishiga puxta bo'lsa-da, hojasining martabasini izzat qilib «siz buyuring», deganday qaradi. Kesakpolvon uning savol nazarini e'tiborsiz qoldirmay da'vogarni so'roqqa tutdi:

— Sherigiga qancha pul beruvdilaring?

— O'n so'm so'rovdi, ammo uchga rizo bo'lib edi, — dedi da'vogar unga o'girilib.

«Bu qanaqa go'l odam o'zi, — deb o'yladi Kesakpolvon. — Shoshib turgan odam ham tramvayni kira qiladimi?»

— Bu xom ish, — dedi Kesakpolvon masalaga yakun yasab. — Pulni kimga bergan bo'lsalaring, o'shani topib kellaring.

— Yoshulli, siz haqiqat qilmadingiz, — da'vogar o'rnidan turib, qo'lini paxsa qildi: — Biz bularni tanimasak. Shaharni bilmasak...

— O'tir, — dedi Kesakpolvon, unga o'qrayib. — Sen menga qo'lingni paxsa qilma! Onangning uyimas bu. Necha kishilashib urdilaring buni?

— Bizmi?.. Bir-ikki turtdik-da.

— O'zing ayt, necha kishi urdi seni?

— Yettita edi.

— Bekordan-bekor urganlaring uchun har bir kishi bo'yniga ikki yuzdan, ja'mi bir ming to'rt yuz berasanlar.

— Biz beramizmi? — dedi da'vogar ajablanib.

— Oldin milisaga ham borishgan, — dedi «qozi» masalaga aniqlik kiritib. — Guvohlar ham bor...

— E, hali shunaqami? Unda hisobga to'g'ri qilib, ikki mingni sanab berishsin-u, qoralarini o'chirishsin. Boshqa gap yo'q!

— Yoshulli, sizlar adolat qilasizlar, deb eshitgan edik?

— Bu adolat bo'lmay nima?

— Biz to'lamaymiz. Milisaga arz qilamiz.

— Milisaga borib ovora bo'lmaysan. Milisaning o'zi o'ligingni olib ketadi, — dedi «qozi» sovuq ohangda. Javobgarining dovdiganini ko'rib qo'shib qo'ydi: — Uch-to'rt kundan keyin zovur yoqasida quloq-burunlaringni itlar g'ajib ketganidan keyin topishadi. Bu gapni eshitgach da'vogarlar bir-birlariga mo'ltillab qarab qolishdi. Nazarlarida

ularning quloq-burunlarini hozirning o'zida itlar g'ajib tashlaganday bo'lib, etlari seskandi.

— Yoshulli, adolat qiling, — dedi shu paytgacha gapga aralashmayotganlardan biri. — Durust, biz milisaga bormasmiz, bu ag'ajonga ham da'voyimiz yo'qtur. Ijzat eting, yurtimizga ketaylik.

— Bu yerda hukm bitta bo'ladi. Sening da'voying bo'lmasa, buniki bor. Pulni to'laysan, tamom! — dedi «qozi».

Kirasolib ishni buzgan qaldirg'och mo'ylovli bu kishidan najot tilab mo'ltillab qaradilar.

— Bizning buncha pulimiz yo'q, — dedi hozirginada qo'lini paxsa qilib gapirgan da'vogar.

— Puling bo'lmasa moling bor. Shaharda qarindoshlaring bor, oshna-og'aynilaring bor,

— dedi Kesakpolvon. — Sen bir soatda pulni olib kelasan. Sheriklaring shu yerda o'tiradi.

— Lyuks xonamiz bor, — dedi «qozi», — bir soatda kelmasang, har soatiga yana mingdan qo'shiladi. Soat o'n ikkigacha yetib kelmasang, sheriklaringdan umidingni uz.

O'zingni ertalab o'zimiz qidirib topamiz.

Bu gapdan keyin da'vogarlar o'rinlaridan turib qochishga shaylanishgan edi, orqada

turgan yigitlardan bittadan musht yeb, masala uzil-kesil hal bo'lganini angladilar.

Da'vogarlarning uchtasi tashqaridagi hujraga qamalib, bittasi pul topib kelgani ketgach, Kesakpolvon «qozi»ga qarab:

— Buning haqini berib yubor, — dedi.

«Qozi» cho'ntagidan pul chiqarib sanadi-da, javobgar yigitga uzatdi:

— Omading chopib qoldi, ma, ol, — dedi himmat qilib.

— Kerakmas, pul kerakmas, shulardan qutqarganlaringiz uchun rahmat sizlarga, — dedi yigit puldan ko'zlarini olmay.

— Sening haqing bizga ham kerakmas, — dedi Kesakpolvon. — Olaver, ust-boshingni tuzat. Yigit bo'lsang, bundan keyin uch so'mga past ketma.

Hozirgina bir baloga muhtalo bo'lishdan qo'rqib o'tirgan yigit ishonqiramagan holda bir pulga, bir «qozi» ga qarab, qo'lini cho'zdi.

— Hech kimga aytmayman, — dedi minnatdor ohangda.

Bu gapdan «qozi»ning ensasi qotdi.

— Xohlasang radioda gapirmaysanmi! Bor jo'na, qip-qizil to'nka ekansan-ku?!

Yigit qayta-qayta rahmat aytganicha shoshilib chiqib ketdi.

— Qo'yib berganingizda bu to'nkaning yelkasiga ham bir-ikki so'm ilardim, — dedi «qozi».

— Buning nimasiga ilasan, uch tiyinlik patta sotib kun ko'radigan bola bo'lsa. Puli yo'qligidan uch so'mni talashib kaltak yeb yuribdi-da. Anavi go'llarni jazolash kerak. Ikkinchi lallayib yurmaydigan bo'lishadi. Sen endi yigitlaringni olib tashqarida kut. Bir odam keladi. Hushyor bo'llaring. Yakkama-yakka gaplashishim kerak.

— Dasturxonni yangilaymi?

— Ha. Sal odambashara qilib qo'y. O'tirgan joylaring molxonaga o'xshaydi.

Odammisanlar yo molmisanlar?!

Keyingi gapini xuddi Asadbekka o'xshab aytdi. Tartibni yaxshi ko'radigan Asadbek duch kelgan joylarda o'tiravermasdi. Biron-bir choyxonaga borguday bo'lsa ham irkit

ko'rpachalar, yog' tomgan sholchayu dasturxonni ko'rgach, bir zum qarab turardi-da,

so'ng indamay iziga qaytardi. Kesakpolvonga esa farqi yo'q edi. Charchagan bo'lsa, irkit

ko'rpachaga ham yonboshlab olaverardi. Uning hozirgi tanbehi qozi uchun yangilik

bo'lsa-da, «nozikroq odam keladi shekilli», deb o'ylab, ijroda ikkilanmadi. Bir zumda

dasturxon almashtirildi. Patir nonlar, meva-cheva... shunga yarasha ichimlik bilan

bezaldi. Xuddi shuni poylab turganday ostonada avval Xumkalla, so'ng ko'zlarida hayrat va xavotir zohir bo'lgan tabib ko'rindi.

Xumkalla tabibni «bir og'ir kasal bor, ko'rib qo'ying», degan iltimos bilan boshlab kelgan edi. Mashina choyxona hovlisiga kirib to'xtagach, tabib unga ajablanib qaradi.

— Orqadan yaqin yo'l bor, u yoqqa moshina o'tolmaydi,— dedi Xumkalla uning savol nazariga javoban.

Tabib bir nimani sezdi-yu, ammo qaytishga istihola qilib, ergashdi.

Tabib Xumkallani tanirdi, ammo nima ish bilan shug'ullanishini bilmasdi. Agar birov unga «Shu xumkalla Asadbekning odamlaridan» desa, ishonmay kulgan bo'lardi. Lekin uning ustidagi kiyim, tagidagi mashina bu odamning anoyilardan emasligini bildirib turardi.

Tabib uni kasalxonada bir necha bor ko'rgan, ammo aytarli e'tibor bermagan edi.

Onasini olib ketgach, ikki-uch oy ko'rinmadi. Keyin kutilmaganda paydo bo'lib, tuguncha uzatdi-da:

— Oyim sizga atagan ekanlar, — dedi.

— Oyingiz... tuzukmilar? — dedi tabib.

— O'ldilar. Oxirgi kuni ham sizni duo qildilar.

— Kasalni sal o'tkazib yuborgan ekansizlar, — dedi tabib o'zini oqlash maqsadida.

— Oyim «Xudoning xohishi shu», dedilar...

Tugunchada bir joynamoz, ko'ylak, ozgina pul bor edi...

Shundan keyin ham Xumkalla ikki-uch kelib xastalangan tanishlarinikiga olib bordi. Shu bois ham uning bugungi tashrifi tabibda hech qanday shubha uyg'otmagan edi.

Hojatxona yonidan o'tayotganida shu tomonga tikilib turgan yigitlarga ko'zi tushib, xavotiri uyg'ondi. Ostona hatlab ichkari kirishi bilan ro'parada o'tirgan qaldirg'och mo'ylovli odam «keling, do'xtir!» deb qo'ygach, shu yerda bir balo bo'lishini fahmlab, oyog'ida qaltiroq turdi. «Kim bu o'zi? — deb o'yladi u. — Bittasi «Hech kimga aytmayсан», deb qasam ichirdi. G'ilayi kelib «jon kerakmi, qasam kerakmi?» deb kekirdagimni sug'urib olay dedi. Bunisi qaysi tomon?»

— O'tiring, do'xtur, — dedi Kesakpolvon, — kasal ko'raverib ezilib ketgandirsiz. Sog' odamlar bilan ham bi-ir otamlashing, — Kesakpolvon shunday deb Xumkallaga qarab qo'ygan edi, u asta iziga qaytib, eshikni zichlab yopdi. Tabib o'tirishi bilan Kesakpolvon qo'lga piyolani oldi-da:

— Oqidanmi yo qizilidanmi? — deb so'radi.

— Rahmat, men ichmayman, — dedi tabib.

— Nima balo, so'fimisiz? Do'xtir zotining ichmaydigani bo'lmaydi, — u shunday deb piyolalarga konyak quydi. — Qo'rqmang, men sizni o'ldirish maqsadida chaqirmadim.

— Qo'rqayotganim yo'q... — deb gap boshladi tabib. Ammo Kesakpolvon uni gapirtirmadi.

— Qani, olaylik, oldirmaylik. Yigit o'lmaylik, balo ko'rmaylik.

Kosagul piyolani bir ko'tarishda bo'shatib, tamshanib qo'ygach, gapni chuvalashtirmay ichavergani ma'qul ekanini fahmlab, piyolani qo'lga oldi. U ichib bo'lgunicha Kesakpolvon kutib turdi, so'ng yana quydi-da:

— Juft bo'lsin, — deb izoh berdi.

Juftdan so'ng toq, keyin yana bir karra juft bo'lib, tabibning yuzlariga qizillik yugurgach, Kesakpolvon muddaoga o'ta boshladi:

— Ochig'ini aytsam, do'xtir zotiga tobim yo'q. O'n yilmi yo o'n besh yilmi oldin biqinim og'rib do'xtirxonaga boruvdim. Bittasi ikkinchisiga ro'para qildi, unisi o'ninchisiga yubordi, xullas, otning kallasidek qog'ozga kasallarimni yozib berishdi. Yetti-sakkiz xil kasalim bor ekan. Vey, tomi ketganlar, shuncha kasal o'likda ham bo'lmaydi, dedim. Bergan dorilarining bittasini ham ichmadim. Mana, yuribman, o'lmay.

— Endi do'xtir tekshirib ko'rib, borini yozadi-da.

— He... yozsa yozib bo'ksin. Siz... meni taniysizmi?

- Yo`q.
- Xumkalla... kimligimni aytmadimi?
- Bir kasalni ko`rib qo`ying, devdi.
- Ha... o`sha kasal — menman.
- Siz?
- Ha, men. Mening bitta kasalim bor. Kim mendan sir yashirsa, o`shanga qiziqaveraman. Bilib olmagunimcha qo`ymayman. Xo`p, meni tanimasangiz Asadbek degan odamni eshitganmisiz?
- Eshitganman, — tabib shunday deb Kesakpolvonning o`tkir nigohiga dosh berolmay ko`zlarini olib qochdi.
- Eshitganmisiz yo taniysizmi?
- Taniyman.
- U-chi? U ham sizni taniydimi?
- Bilmadim. Tanisalar kerak.
- Tanisalar kerak?.. Hm... men ham tanisa kerak, deb o`ylovdim. Mahmud-chi, uni ham taniysizmi yo eshitganmisiz?
- Nima uchun so`rayapsiz?
- Hozir aytdim-ku, shunaqa kasalim bor, deb. Agar to`g`risini aytmasangiz kasalim qo`zib, tutqanog`im tutib qolsa, chatoq. Javob bering!
- Taniyman.
- Qanaqasiga taniysiz? Kim tanishtirgan?
- Ko`rib qo`yganman.
- Kimni? Mahmudning onasinimi?
- Yo`q. Onasini tanimayman.
- Kimni ko`rgansiz? — Kesakpolvon endi tahdid ohangiga o`tdi. Bu ohang tabibga tutqanoqning boshlanishiday tuyulib, bir seskandi.
- Kimni deyapman?
- Aytolmayman... Qasam ichganman.
- Menga aytishing mumkin, — Kesakpolvonning sensirashga o`tishi o`zi aytgan tutqanoqning boshlanishidan darak edi. Tabib bu ham g`ilayga o`xshab kekirdagimga chang solmasin, deb qo`rqib, aybdorlarcha sekin dedi:
- Asadbek akamni...
- Asadnimi? Uni nimaga ko`rasan? Kasalmi?
- Aytolmayman... qasam...
- Qasam-pasamingni qo`y. Men Asadning eng yaqin oshnasiman, men bilishim kerak. Gap ikkalamizning oramizda qoladi.
- Bittasi ham shunaqa devdi, aytib qo`yibdi.
- Kim?
- Tanimayman... gavdali bir g`ilay odam.
- Shomilmi?
- Otini bilmayman. Kelasolib tomog`imdan bo`g`di. «Asadbekning kasalini aytasan», deb turib oldi. «Aytmasang o`lasan», dedi.
- «Ha, bu — Shomil, — degan qarorga keldi Kesakpolvon. — Bu xunasa qaerdan is oldi? Asadbekning kasali bilan nega qiziqdi?»
- Aytdingmi?
- Ha.
- Qasamni buzgan bo`lsang... o`lishing kerak.
- Aybim nima?
- G`ilayga nima deding?

— Kasalini aytdim.

— Qanaqa kasal? Shamollaganmi?

— Yo`q... kasallari juda jiddiy... rak. O`pkalarida.

— Nima?! — Kesakpolvon sapchib turib, stol atrofini aylanib o`tdi-da, tabibga yaqinlashgach, yoqasiga chang solib bir-ikki silkidi: — Nima deyapsan, xunasa! Yo`talsa rak bo`laveradimi?!

— Tekshirdim. Krasnoyarda ham qaratishgan ekan.

Krasnoyarni eshitib, tabibni qo`yib yubordi. «Otamni ziyorat qilaman», deb ketuvdi, do`xtirga tekshirtirgani borgan ekan-da?» deb o`yladi. Joyiga qaytib borishga madori yetmayotganday tabibning yoniga o`tirdi. «Asadga nima bo`ldi? Nima uchun dardini mendan yashirdi? Nima uchun bu sirni Mahmud bilishi mumkin-u, men bexabar qolishim kerak? Do`xtirni sir ochilmasin, deb o`ldirishmoqchi bo`lishdimi? Yo G`ilayga aytib qo`ygani uchunmi? G`ilay bildimi, demak, Hosil g`imirlab qolgan. «Rak bo`lsa, erta-indin o`ladi», degan. Hosilning-ku, muddaosi aniq. Mahmud-chi? Mendan ko`rgan yaxshiliklariga javobi shumi? Chuvrindi degani chuvrindiligicha qolarkan-da, a? Asadning o`rniga ishtaha saqlayaptimi? Menga xo`jayin bo`lmoqchimi?.. Yebsan!»

Kesakpolvon keyingi so`zni beixtiyor ovoz chiqarib aytdi. Tabib uning nima deganini anglamadi:

— Gapingizga tushunmadim?

Kesakpolvon chalg`igan xayolini bir yerga jamlab, tabibga qaradi:

— Balki adashayotgandirsan? Krasnoyardagilar ham yanglishishgandir?

— Bo`lishi mumkin...

— Bo`lishi mumkin? Unda nima uchun vahima qilasan?

— Shunga asos bor-da. Uzil-kesil xulosa chiqarish uchun kasalxonada yotishlari kerak. O`pkadan suv olsak, keyin aniq bo`ladi.

— Nimasi aniq bo`ladi?

— Agar suv toza chiqsa, boshqa gap, qonli, yiringli bo`lsa, unda... chorasi qiyin...

— Nega yotqizmading?

— Ko`nmadilar.

«Ovoza bo`lishdan qo`rqqandir», deb o`yladi Kesakpolvon.

— Shu sohadagi do`xtirlarning zo`ri senmisan?

— Mendan zo`rroqlari ham bordir... lekin... xafa bo`lmang-u... hozir chorasi yo`q, ular ham hech nima qilisholmaydi.

— Qo`llaringdan hech balo kelmasa, nima qilib yuribsanlar do`xtirman, deb kerili-ib?

Birovning erta-indin o`lishini aytish uchun ham do`xtir bo`lish kerakmi? E, xunasai davronlar! — Kesakpolvon xumoridan chiqqunicha so`kindi. Tabib xalq og`zaki ijodini o`rganayotgan olimday boshini egib, sukut saqlaganicha toqat bilan tingladi.

— Xo`p, — dedi Kesakpolvon sal hovuridan tushgach,— do`xtirlaring eplolmabdi, yangi chiqqan ekstrasenslar-chi?

Tabib bosh chayqadi:

— Ular lo`ttiboz-ku!

— Tuzatishayotganmish-ku? Odamlari bormish-ku?

— Men u lo`ttibozlarga ishonmayman. Asablari zaif odamlarni laqillatishadi.

— Tuzatish o`zingning qo`lingdan kelmaydi, lo`ttibozlarga ishonmaysan. Bir odam shunaqa bo`lib o`lib ketaveradimi? Bilib qo`y, Asad o`lsa, sen yarim kun ham yashamaysan!

— Nimaga axir... men...

— Lattachaynarlik qilma. Bu hukmni men chiqarmaganman. Bekor ham qilolmayman. Joningni saqlashning yo`li bitta — Asadni tuzatasan.

- Yotishlari kerak. Nur berib ko'rish kerak. Dori-darmonlarni aytganman. Kesakpolvon «Asadni tuzatasan» deb buyurishga buyurdi-yu, «Bu endi unga qanday ro'para bo'ladi, o'lishi kerak-ku?» deb o'yladi.
- Sen tuzatolmaysan. Do'xtirning zo'rini top, — deb buyrug'iga o'zgartish kiritdi. Tabib o'ylanib turib, uch kishining ismini aytdi. Kesakpolvon ularni birma-bir surishtirayotganida ikkilangan holda yana bir ismni tilga oldi.
- Kim u? — deb so'radi Kesakpolvon.
- U do'xtirmas, keksa bir tabib. Chorasiz kasallarni ham tuzatar emish. Lekin... hammani ham qabul qilavermas ekan. Hushiga kelmagan odamni yaqinlashtirmas emish. Men uni ko'rmaganman. Eshitganman. Balki o'sha...
- Tabib dedingmi? Ha, ana endi o'zingga kelding. Do'xtiringdan shu tuzuk. Senlar o'likning qornini yorib, keyin kasalini aytasanlar. Tabib tomir ushlab turib biladi. Shuni topamiz. Sen esa... Hayronman, seni nima qilsam ekan... Sen qasamni buzgansan. Ochig'ini aytayinmi — joning Xumkallaning qo'lida. U seni hurmat qilarkan. Joningni saqlab qolmoqchi. Mayli, men roziman. Sen esa o'lmay desang, uning chizgan chizig'idan chiqmaysan. Yot desa — yotasan, tur desa — turasan. Odam zotining ko'ziga ko'rinmaysan, tuxum bosib yotasan, tushundingmi? Biz chiqaradigan hukm bilan hazillashma. Endi boraver. Xumkallaga ayt, kirsin.
- Tabib Asadbekni tekshirib, kasalining rak ekanini aytganida Mahmud «Bu sirni birov bilsa — o'lasan» deb ogohlantirgan edi. Tabib buni o'sha onda shunchaki bir po'pisa sifatida qabul qilgan edi. Qasami ham astoydil emas, ularning ko'nglini tinchitish uchungina edi. Bu omi banda islom farzandi uchun bunday qasam ichmoq durust emasligini bilsa edi, tiliga ehtiyot bo'larmi edi. U qasamini unutayozgan ham edi. G'ilay kelib hiqildog'idan olganda o't bilan o'ynashayotganni fahmladi. Hozir Kesakpolvonning gaplarini eshitib, boshi uzra qanday abri balo to'planib qolganini idrok etdi. Cho'chqaning ozg'ini, negrning mallasi bo'lmaganidek, bu toifa odamlarning mehr-shafqati yo'qligini shu paytga qadar bilmas edi. Tabib bu yerdan eson-omon, ayni choqda joni omonat holda chiqib ketajagini anglab o'rnidan turdi. Holdan ketib, titrayotgan oyoqlarining o'ziga bo'ysunishi qiyin bo'ldi. Uch-to'rt qadam yurmay, Kesakpolvonning ovozi eshitib, to'xtadi.
- Agar... hech chorasi topilmasa... qancha yashaydi?
- Aniq aytolmayman... uzog'i bilan besh oyga borar. Yana Xudo biladi. Agar qaralmasa, tezlashib ketishi ham mumkin.
- Agar yana birov surishtirib qolsa, rak emas, deysan. Hiqildog'ingdan olsa ham, «besh-olti yil yashaydi», deysan. Tushundingmi, endi bor, jo'na!
- Tabib chiqqach, Xumkalla kirib keldi.
- Seni qarzdor qilib qo'ydim, — dedi Kesakpolvon unga tikilib. — Bo'yningga ikkita jon ilindi.
- Rahmat akaxon... lekin... sal tushunmadim?
- Tushunish uchun kalla kerak. Do'xtirni o'ldirmaylik, dedingmi? Bu bitta jonmi? Endi buning yoniga o'zingnikini qo'sh. Sen xo'jayiningni sotding, aytgan ishini bajarmading. Mahmudga aytsam, do'xtiring bilan bitta go'rda achomlashib yotarmiding?
- Rahmat akaxon, endi tushundim. Yaxshiligingizni unutsam, til tortmay o'lay.
- To'xta, o'lmay tur. Avval qarzingni uz. Sen menga Mahmudning har bir aytgan so'zini yetkazasan. Har bir bosgan qadamini kuzatasan. Bildingmi?
- Bildim, akaxon.
- Do'xtirni nima qilasan?
- Ishidan javob olsa...
- Xo'jayining juda aqlli-ku, senga o'rgatmaganmi? Kalla bormi, o'zi? Senga uni o'ldir, debmidi? Ishxonasidan ruxsat olib, keyin o'ldirasanmi? He, ahmoq! Hozirning o'zida uni

pana joyga yashir. Ishxonasi ham, bola-chaqasi ham bilmasin. Yo`qoldi, deb qidiraverishsin. Bir oymi, bir yilmi, qancha kerak bo`lsa, shuncha o`tiradi. Xohlamasa, yuraversin, sen bo`lmasang, boshqalar o`ldirishadi. Orqasidan o`zing ham jo`naysan. Xo`jayiningga «O`ldirib, suvga tashladim», deysan. Men bilan bexit uchrashib turasan. Xumkalla ishning o`zi o`ylagandek yakunlanganidan quvonib, bir irshaydi-da, yangi hojasiga qulluq qildi.

3

Xumkallaning «oson qutuldim», deb quvonishi bejiz emas edi. U o`z hojasining ayrim aybdorlar gunohini kechib yuborganini eshitgan, ammo «Kesakpolvon falonchiga marhamat qilibdi», deb qulog`iga chalinmagan. Xumkalla aniq biladi: yangi, pinhoni hojasi shunchaki po`pisa qilmadi — xohlasa, tabibga qo`shib o`ldirtirib yuborishi hech gap emas. Xumkalla faqat bir narsani ajrim qila olmadi: u-ku, o`z hojasiga xoinlik qilish evaziga jonini saqlaydi. Tabib-chi? Tabibga nima sababdan marhamat qildi? Nahot tabib uning birgina iltimosi bilan tirik qolgan bo`lsa? Bu nodon bandaning ojiz o`yiga kelgan fikrni qarang: o`ziga bino qo`ygan Kesakpolvon beo`xshov bir maxluq sifatida ko`ruvchi shu odamchanning iltimosini inobatga olarkanmi?..

Kesakpolvon tabibdan «zo`r do`xtirlar»ning nomini so`rab olgan bo`lsa-da, ularga murojaat qilish niyati yo`q edi. Chunki u boshqa tabib jalb etilsa yana bitta guvoh ko`payishini, shaharga ovoza tarqalishini biladi. Kesakpolvon «kerak bo`lib qolsa shu tabibning o`zini ishga solaveraman», degan maqsadda unga iltifot ko`rsatgan edi. Hozirgi fikri o`ziga-da ma`qul kelgan Kesakpolvon bir necha nafas huzur qildi. So`ng nimadir yuragini siqib kela boshladi. Omburning ikki jag`i kabi siqayotgan o`sha «nimadir»ning bir tomoni gumon, ikkinchisi xavotir edi. Gumoni — Chuvrindi, xavotiri— Asadbek. Qaysi masalada bo`lsin, Asadbek Chuvrindining maslahatiga quloq tutsa, Kesakpolvon g`ashlanardi. Bu g`ashlikni ba`zan hasad libosiga o`rab, ko`nglining qorong`u burchagiga to`plardi. Ko`ngilning bu qora burchagi yillar davomida lim-lim to`lgan, endi vulqon kabi otilishga yetilib qolgan edi. Xumkallaning tashrifi vulqon otilishi fursatining yaqin kelganidan bir darak bo`ldi.

«Mamlakati» bu qadar qudrat kasb etmagan damlarda, tetapoya chog`larida, militsiyaning bir chertishida kunpayakun bo`lishi mumkin paytlarda, dudamaning o`tkir tig`i ustida yashagan kezlarida Asadbek Kesakpolvonning maslahatlariga quloq solardi. Agar Kesakpolvon ahmoq bo`lsa, bema`ni maslahatlar bersa bu «mamlakat» qaddini rostlab olarmidi? Bu Chuvrindiga qachon aql bita qoldi? Kesakpolvonni nari surib, dono vazir martabasiga qachon o`tirib oldi?

Har bir gunohkor banda kabi Kesakpolvon ham o`z aqlu farosatiga behad yuqori baho beradi. «Asadbek mening maslahatlarimsiz xoru zor bo`lardi» deb ham o`ylaydi. Lekin bergan maslahatlarining yuzdan to`qsoni (balki ko`prog`i) Asadbekning qulog`iga kirmagani, Asadbek bu «mamlakat» poydevorini o`z aqli bilan bunyod etganini tan olgisi kelmaydi.

Avvallari abri nayson singari laxtak-laxtak suzib yurgan bulutlar endi birlashib, vahimali qora tusga belangan, hademay jala quyishi, sel kelishi kutilmoqda edi. Osmon bulutlari rahmat yomg`irlarini yog`dirgan chog`da, Kesakpolvonda mavjud alam bulutlari olovli qahr yomg`irini yog`dirishga shaylanmoqda edi.

Kesakpolvon bir qism g`ashliklarini ko`nglining qora burchagiga yashirsa, bir qismini ajdaho o`t purkaganday sochib turardi. Uning bu holati Asadbek uchun kinodagi ajdaho kabi edi: bu ajdaho olovini «hadeb jirillayverma» deb birpasda o`chirib qo`ya qolardi.

Ertakdagi uch og'a-ini kabi ular uch yo'l qarshisiga kelib qolgan edilar. Asadbek borsa-kelmas yo'lga ro'para kelib turibdi. Ma'murlik yo'li tor, unga bir kishigina sig'adi.

Chuvrindi otni qamchilab shu yo'lni egallamoqchimi?

«O, Mahmud, chuvrindi ukaginam, — deb o'yladi Kesakpolvon. — Sen meni laqillatmoqchimisan? Men seni odam desam, ilon ekansan-ku? Kimni chaqmoqchisan? Sening zahring menga o'tmaydi, bola! Asadni Asadbek qilgan sen emas, men bo'laman. Kecha kavushingni sudrab, poezdga osilib kelib, bugun taxtga o'tirmoqchimisan? Taxt ancha balandda, bola, chiqaman, deb choting yirilib ketadi-ya!.. Asad... bekman, deb kerilasan-u, ammo g'irt ahmoqsan. Qimorni tashlagan paytlaringda seni kim boquvdi? O'n so'm o'marsam, yettisi seniki edi. Sen ye-eb yotarding. Men esa sal narsaga qamalib ketishim mumkin edi. Endi mendan nimani yashirasan? Kasalingni bilsam, tirikligingcha ko'mib kelarmidim?.. Ishongan bolang ajalingdan oldinroq o'ldirsa-chi? Bilaman, sen yaxshi xo'jayinsan, itingning oldiga suyak tashlashni unutmaysan. Menga ham nimadir berasan. Lekin sen yanglishasan, oshna, men suyakka qanoat qiladigan iting emasman. Men qo'lingdagi suyakni olib, kimga lozim bo'lsa unga o'zim tashlayman. Suyak g'ajish Chuvrindiga yarashadi. Lekin sen o'lishga shoshilma, oshna. Meni ahmoq qilmoqchi bo'lsalaring, mayli urinib ko'raverlaring. Sening joningni olmoqchi bo'lgan Azroil bilan o'zim olishaman. Bir kun bo'lsa ham umringga umr qo'shtirmasam yurgan ekanman...» Eshik qiya ochilib, ostonada «qozi» ko'rindi.

— Xumkallaga tilla berdingizmi, ja-a og'zi qulog'ida, — dedi u yaltoqlanib.

Kesakpolvon o'zi erk bergan xayollarini yana o'z joyiga jamlab, zanjirlab, «qozi»ga qarab zaharli iljaydi:

— Unga bergan narsamni million tilla bilan ham sotib ololmaydi.

— Nima ekan u?

— Yo otang, yo onang go'ngqarg'a sen bolaning. Hamma narsaga burningni tiqaverma, deb necha marta aytganman-a! Yo burningni kesib tashlaymi?

«Qozi» bu po'pisa amalga oshib qolmasin, deb qo'rqibmi, darhol qo'lini ko'ksiga qo'ydi-yu, bosh egib mutelik ko'rinishini zohir etdi. Kesakpolvon uning ta'zimiga e'tibor bermay piyolaga konyak quyib ichdi-da, gazak qilmay o'rnidan turdi. «Qozi» itoatkor mulozim ko'rinishida uni ko'chaga qadar kuzatib bordi. «Lozim bo'lsa ignaning teshigidan tuyani ham o'tkazib yubora olaman», deb katta ketuvchi «qozi» xo'jayinning fe'li aynib turganini fahmlab, bunday kezlarda chorakta gap ham ortiqchaligini bilgani uchun lom-mim demay, barcha ehtiromini ta'zim orqali izhor eta qoldi.

Choyxona hovlisidagi mashina yonida turgan yigitlardan biri orqa eshikni ochdi. Ammo Kesakpolvon haydovchi o'rni tomon yurdi. Uning maqsadini anglagan haydovchi darrov joyni bo'shatdi. Kesakpolvon «qozi»ga xayr ham demay, eshikni yopdi-da, mashinani yurgizdi. Kuzatuvchi yigitlar tushgan kulrang «Jiguli» beto'xtov ravishda unga ergashdi. «Qozi» kirgan vaqtda Kesakpolvon xayolini kishanlagan bo'lsa-da, yuragini qizdirayotgan g'alayon o'tini o'chira olmagan edi. Bu o't choyxonadan uzoqlashgach, kishanni parchalab, yana xayollariga erk berib yubordi. Mashinani o'zi haydashidan maqsadi — ko'ngli yolg'izlikni qo'msaganidan edi. Har bir inson bolasida mavjud bo'lganidek, unda ham ba'zan shunday hol yuz berar edi. Ammo u g'ofil banda dunyoga kelganidan beri yolg'iz ekanidan bexabar edi. To'g'ri, vohidlik — faqat Ollohga xos. Ammo odamlar orasida yashovchi bandaning samimiy do'sti yo'q ekan, o'zi Ollohdan uzoq, Yaratganni o'ziga hamroh bilmas ekan, uni yolg'iz sanash mumkin. Alqissa, yolg'iz odamgina yolg'izlikni istaydi. Kesakpolvon atrofidagi odamlardan ba'zilarini do'st, ayrimlarini mulozim deb hisoblardi. Lekin jilmayib turuvchi bu do'stu mulozimlar boshga tushgan dastlabki baxtsizlikdayoq sinovdan o'ta olmasliklarini u o'ylab ko'rmagan edi. Agar sadoqat — do'stlik yuragi sanalsa, Kesakpolvon atrofidagilarni yuraksiz bandalar deb

aytish joizdir. Bir donishmand «urush — botirni, jahl — dononi, yo'qchilik — do'stni sinaydi» degan ekan. Ko'p yillardan beri yo'qchilik nima ekanini bilmaydigan bu odam uchun do'stni sinash imkoni ham yo'q edi. Uning Asadbek bilan yaqinligi garchi do'stlik libosida ko'rinsa-da, aslida odam bolasiga xos samimiylikdan yiroq, faqat bir maqsad yo'lidagi majburiy birlashuv edi. Ular shu yillar ichi tirishib, tirmashib tog' cho'qqisi tomon intildilar. Yo'llari xatarli edi. Cho'qqiga yakka-yolg'iz yeta olmasliklarini bilar edilar. Shu sababli bir-birlarini himoya qiluvchi arqon bilan bog'langan edilar. Ular bu arqonni do'stlikning temir zanjiri deb faraz qilardilar. Ammo birovlari toyib bu arqonga osilsa-yu, ikkinchisining hayoti xavf ostida qolsa, bu arqonning kesiluvi tayin edi. Chunki ular «bir kishi o'rniga ikki kishining o'lmoqligi bema'nilikdir» degan o'zlariga xos hayot falsafasiga amal qilib yashardilar. Cho'qqiga yetgunlariga qadar ular bu sinovga uchramadilar. Bir cho'qqini egallashgach, narida yanada balandrog'i ko'ringanida Asadbek uni egallashni istamadi. Ular yaxshi hamroh bo'-lar, deb Chuvrindini ham cho'qqiga olib chiqqan edilar. Mana endi Asadbek cho'qqini tashlab ketmoqchi. Endi bu cho'qqi kimga nasib etadi? Chuvrindigami?

Kesakpolvon «cho'qqidagi taxtga Chuvrindi da'vogar», degan fikrga kelib, yanglishmagandi. Asadbek chindan ham o'rnini Chuvrindi egallashini istardi. Ammo bu ikki a'yonning cho'qqi talashib, oqibatda ikkovi baravar qulashi mumkinligini ham sezib turardi. Shu sababli kaftdek cho'qqini ikkiga bo'lib, o'rtadan devor olib, ikki «mustaqil mamlakat»ga aylantirmoqni o'yoldi. Shubhasizki, Asadbekning bu o'yidan Kesakpolvon bexabar edi. Bilgan taqdirida esa bu xom xayolning amalga oshishiga yo'l qo'ymagan, «Men bor joyda Chuvrindi chuvrindiligini qilsin, joyini bilsin», degan bo'lar edi.

U mashinani shaharga olib boruvchi yo'l qolib, dala tomon beixtiyor burdi. Uning ko'ngli faqatgina yolg'izlikni emas, kenglikni, jim-jitlikni ham istayotgan edi. Kenglikni esa daladan topmoqni umid qilgandi. Ajablanarli yeri shundaki, tor ko'ngil daladan panoh izlamoqda edi. Tor ko'ngil hech qachon kenglik bilan murosa eta olmasligini esa u bilmasdi. Jimlikni ham daladan istayotgandi. U kishanni parchalay olgan xayollari shovqini jim-jitlikni yaqin yo'latmasligini ham bilmasdi.

Asfalt tugab, traktor g'ildiraklari o'yib yuborgan yo'l boshlangach, mashina bir-ikki qattiq silkinib, to'xtadi. Izma-iz kelayotgan mashina ham o'ttiz qadamcha narida to'xtadi. Kesakpolvon «nima bo'ldi ekan?» deb o'ylamadi ham, tushib qaramadi ham. Faqat ro'parasidagi kaftdek ko'zgu orqali orqasiga bir nazar tashlab qo'ydi. Ammo uzoq o'tira olmadi. Yuragi toshib, tashqariga chiqdi-da, mashinadagi yigitlarga qarab baqirdi: — Ho', ammamning buzog'i, nimaga anqayasan?! — savol quruq bo'lmasin, deb yigitlarning onalarini bir sidra «eslab», «o'qib tashlagach», sal hovuri pasayib, yaqinda karamlari yig'ishtirib olingan, endi mollarga rohat baxsh etayotgan dala sari yurdi. Bu manzara ko'zni quvnatadigan darajada go'zal bo'lmasa-da, yuragida jindek sururi bor odam o'zicha taskin topishi mumkin edi. Bunday fazilat ulashilganda navbati yetmay qolgan Kesakpolvonga sal narida bezrayib qarab kavsh qaytarayotgan sigir yoqmadi. Engashib mushtday tosh oldi-da, sigirning onasiga ham «muhabbatini izhor etib» otdi. Sigir qochmoqchi bo'lib bo'ynini bir qayirdi-yu, so'ng «o'zing pachoqqina odam ekansan, nimaga do'q qilasan, yo shoximga ilib otib yuboraymi?» deganday mo'rab qo'ydi. Kesakpolvon otgan ikkinchi kesak yag'riniga tekkach, «pachoq bo'lsang ham shaytonning jiyaniga o'xshaysan, sen bilan pachakilashmay qo'ya qolay», debmi, burilib nari ketdi. Cho'chib qochmay, asta burilib ketishi ham Kesakpolvonning g'ashini keltirib, uchinchi marta kesak otdi. Sigir esa pashsha qo'riganday dumini havolatib qo'yib, sekin ketaverdi.

Yigitlar qorni yerga tiralib qolgan mashinani itarib katta yo'lga olib chiqishgach, Kesakpolvon iziga qaytib, haydovchisiga qarab baqirdi:

— Nega serrayib turibsan! O'tir, hayda mashinani!

Hojasining bunday qiliqlariga ko'nikib ketgan haydovchi ham, yigitlar ham bir nafasdayoq joy-joylarini egalladilar.

Haydovchi shahar yo'lga chiqquncha indamadi. So'ng aybdor odamning ovozida so'radi: — Qayoqqa hayday?

Kimni chaqishni, zahrini kimga solishni bilmayotgan Kesakpolvon unga o'qrayib qarab:

— Onangnikiga... — deb so'kindi. So'ngra tog' dovoni ortidagi bir joyning nomini aytdi.

Haydovchi «rost aytyapsizmi?» deguday bo'lsa, onasiyu buvilari yana qayta eslanishi mumkinligini bilib, shaharga kirmay, aylanma yo'l orqali tog' sari yurdi. Dovondan oshib o'tishganida qorong'i tushib qolgan edi. Kesakpolvon tabib chol yashaydigan joyni tunda qidirib topish qiyinligini fahmlab, mashinani soy bo'yidagi choyxona sari burishni buyurdi.

Yoz oylari tunu kun yo'lovchilar bilan gavjum bo'luvchi choyxonaning egasi barcha qatori ularga ham lutf ko'rgazib kutib oldi-da, «Tashqari salqin, ichkarida o'tira qolinglar», deb pastak uyga boshladi.

Shahar tomonlarda kuz borliqqa hukm o'tkazayotganidan taltaymoqda esa-da, qishning barvaqt hamlasiga dosh berolmasligini bilib, bu yerlarni tezroq tashlab qochmoq harakatiga tushgan edi. Yarim tunda turgan qattiq shamol bo'g'otlarga urilib, uvillay boshladi. Tongga yaqin qor aralash yomg'ir yog'di. Yigitlarning biri shu uyda, qolganlari mashinada edilar. Barchalari sovqotib, subhda uyg'onishdi-da, choyxonachi bilan hisob-kitob qilib yo'lga tushishdi. Vodiyni kesib o'tib, tabib chol yashaydigan tog' yonbag'ridagi qishloqqa peshinga yaqin yetib kelishdi.

4

Daraxtzorga burkangan qishloq osuda, ezib yog'ayotgan yomg'ir qishloq ahlini uy-uyiga haydagan, shag'al bostirilgan ko'chalar kimsasiz edi.

Tabib chol asli bu yerlik emas. Yigirmanchi yillarda jamiyat vasvasaga tushib, «qama-qama», «quloq qil», degan kasalga uchragan damlarda bu balo ofati ularni issiq uylaridan haydab chiqarib, shu yerga haydab kelgan edi. U paytlarda qishloq sal pastroqda bo'lib, «To'ng'izqoya» deb ataluvchi bu joyga odamlar yaqinlashishni istashmas edi. Uzoqdan to'ng'izning tumshug'iga o'xshab ko'rinadigan qoya atrofidagi toshloq yerda daraxt o'stirish qiyin bo'lgani sabablimi, qishloq past tomonga qarab kengayar, bu tomonga chiqishni istovchilar esa topilmas edi.

Ular dastlabki yili bir dehqonning katalakdek uyidan panoh topishdi. Keyingi yozda shu qoyaga orqa qilib bir bostirma solib, ko'chib chiqishdi. Tabiblik— cholga ota meros, to'qqiz ajdodi tabib o'tgani unga ma'lum. Bobolari Ollohning bandalariga shifo berishida sababchi bo'lishganini, ammo bu xizmatlari evaziga bemordan sariq chaqa ham olishmaganini yaxshi biladi. Odamlarga xolis xizmat qilish ham ota meros. Bir-ikki bemor avvalo Ollohning marhamati, qolaversa, otasining ilmi tufayli sog'aygach, ularning obro'lari oshdi. Shu obro' orqasidan serhosil yerlarga egalik qilishlari ham mumkin edi. Biroq otasi «Bu yer shu qishloq odamlarining rizqi. Olloh nasib etsa, biz o'z yerlarimizga ketarmiz», deb qoya poyidagi qarovsiz joyni tanlagan edi. Tabib chol o'shanda, bola kezlari ham bostirma emas, tuzukroq uy qurish imkoniyatlari mavjudligini bilardi. Bobolardan meros qolayotgan tillalar borligidan ham xabardor edi. U tug'ilib o'sgan qishlog'ida dang'illama imoratda emas, ko'rimsizgina uyda yashagani, nazarga ilinarli mol-mulki yo'qligi sababini keyinroq, otasi hayotdan ko'z yumar paytda bildi. Bobolari bu yurtga boshqa yerlardan kelganliklarini, oxir-oqibat ajdodlar yurtiga qaytishni vasiyat

qilganlari, tillalarni faqat o'sha yerlarda ishlatishga ijozat etganlaridan xabar topdi. Bu vasiyat avloddan-avlodga meros qolar, kim, qachon bobolar yeriga qaytajagini bilishmasa-da, oila siriga xiyonat qilmas edilar. Otasi qishloq ahlini o'limdan qutqarish uchungina xazinadan oz qismini ishlatgan, shundanmi umrining so'nggi kunlarida jon berolmay azoblangan edi.

Xumkalla boshlab kelgan, Chuvrindi o'limga hukm etgan tabib bu cholni ko'rmagan, hayotini, tarixini ham bilmas edi. Faqatgina uning dovrug'ini eshitgan edi.

Kesakpolvonga uning manzilini aytayotganida «Asadbekka qaramasa kerak», deb o'ylagan edi. O'zini qudrat bobida ikkinchi o'ringa qo'yuvchi Kesakpolvon esa cholni shaharga olib kelishiga, do'stining shu chol qo'lidan shifo topishiga, shu tufayli «Asadbek — Chuvrindi» bitimining kulini ko'kka sovurishiga amin edi. Qudrat bobida o'zini ikkinchi o'ringa qo'yadi, deyilganda birinchi o'rinda Yaratgan qodir Xudo turadi-da, deb anglashingiz tabiiy. Agar Kesakpolvonni nazarda tutib, shunday desangiz, adashasiz. Chunki u «kamtarin» banda qudrat bobida o'zidan oldin faqat Asadbekni ko'radi. Agar «hoy gunohkor banda, avvali Oллоh!» desangiz-da, uchinchi o'ringa tushib qolishni sira istamaydi. Agar shahardagi tabib «ovora bo'lib borib yurma, o'sha chol sening qudratingni bir pulga olmaydi, mag'rur boshingni egadi, suzmoqchi bo'lgan shoxingni sindiradi», deganida tili kesilishi mumkin edi. U cholning fe'lini yaxshi bilmagani uchun ham bunday jazodan qutulib qoldi.

Cholning hovlisi gir aylana qo'rg'on qilib o'ralgan, ammo darvoza o'rnatilmagan edi. Hovlining bir qismiga pastak uylar qurilgan, asosiy qismi esa molxona, otxonadan iborat, etakdagi baland bostirma ostida qishlik xashak g'amlab qo'yilgan edi. Uylar oldiga ikki qator mevali daraxt ekilgan, hovli o'rtasi yaydoq, to'rt yerga yetti yashar bolaning belidek keladigan yo'g'onlikda, bo'yi bir yarim quloqli xoda ko'milgan edi. Tepa qismi odam boshini eslatadigan bu xodachalar otlarning qozig'i ekani, bu xonadonda ulochi chavandozlar yashashini hamma ham darrov anglayvermaydi. Harholda Kesakpolvon bunaqa manzarani ilk daf'a ko'rishi edi. Shu sababli qaysi bir kinoni eslab, bu qoziqlar unga cho'qinadigan butlar kabi tuyuldi.

Begona odamlar kirganini sezgan otlar pishqirishdi. Ikkita katta it o'rnidan turib, «nimaga keldilaring?» deganday tikilib qoldilar-u, ammo vovullamadilar. Kesakpolvon it talab qolmasin, degan xavotirda tabib cholning otini aytib chaqirdi:

— Rahmon aka!

Otxona tomondan «hozi-ir» degan ovoz keldi. Bir ozdan so'ng egniga paxtalik, boshiga telpak, oyog'iga kirza etik kiygan qora soqolli bir kishi chiqib kelib, ular bilan salomlashdi.

— Rahmon aka sizmisiz? — dedi Kesakpolvon, unga boshdan-oyoq razm solib. U tabib cholni farishta ko'rinishida, oppoq libos kiyib yuruvchi oqsoqol bo'lsa kerak, deb o'ylagan edi.

— Yo'q, men hamsoyalariman. Usta otga qarayatuvdilar. Bugun Aravonda katta uloch, deng, ashaqqa borish kerak. Endiyla jo'naymiz, deb turuvdik.

— Biz shahardan keldik. Kasalimiz bor, — dedi Kesakpolvon.

— Picha kutib turallar, taqsir. Qani, ichkariga kirsinlar, bu yer shabadaroq, ustingiz yupun ekan.

Kesakpolvon sovgota boshlagan edi, noz qilib o'tirmay, chap tomondagi birinchi xonaga kirdi. Yigitlar chekishni bahona qilib, tashqarida qolishdi. Kesakpolvon kirib o'tirgach, mezbon fотиha o'qib, uzr so'radi-da, chiqdi. Dam o'tmay qirra burunli bir o'spirin salom berib kirib, dasturxon yozdi. Kesakpolvon bir piyola choyni ichib ulgurmay eshik ochilib, baland bo'yli, qirra burunli, ko'zlari dumaloq, qoshlari qalin, kalta soqolli odam ko'rinib salom berdi. Kesakpolvon bilan so'rashib o'tirgach, fотиha o'qidi. So'ng o'rnidan turib

yengil ta'zim qilganicha «xush keldingiz», deb kalta soqolini silab qo'ydi.

— Rahmon aka sizmisiz? — deb so'radi Kesakpolvon.

Bu gap cholga yoqmay, peshanasini tirishtirdi:

— Men Xudo emasman. Ollohning quliman. Ismim Abdurahmon.

Kesakpolvon uning nima sababdan bunday deganiga tushunmadi. Buni olifta bir gap o'rnida qabul qildi. U «shahardan atay kelganimizni bilib bu qishloqi tabib xursand bo'lib ketadi», deb o'ylagan edi. Cholning mensimayroq qarashi uning ham g'ashini keltirdi. Xudoning qudratini qarangki, ular dastlabki salom-alikdayoq bir-birlariga yoqmadilar. Chunki ikkovlarida ham bir onning o'zida kibr uyg'ongan edi. Bandaga xos bo'lmagan kibr o'zining eng zo'r vazifa-sini — odamni-odamga yomon ko'rsatish, bir kimsani ikkinchisidan nari itarish ishini amalga oshirishga kirishgan edi.

— Dovrug'ingizni eshitib, shahardan atay keldim, — dedi Kesakpolvon «shahardan» so'ziga urg'u berib. — Oshnam kasal, borib ko'rsangiz, xursand qilamiz.

Keyingi gap choldagi qaysarlik darvozasini lang ochib yubora qoldi. U soqolini silab, Kesakpolvonga tikildi. Har bir narsani pulga sotib olish mumkin, deb hisoblovchi Kesakpolvon ro'parasidagi bu cholning benihoya ko'p boylik egasi ekanini qaydan bilsin? Bu cholning har qanday boylikka nafrat bilan qarashini bilgan taqdirda ham nima uchun shundayligini Kesakpolvon fahmlay olmagan bo'lardi.

Abdurahmon tabib unga bir oz tikilib turgach, tilga kirdi:

— Oshnangiz xasta bo'lsa, Olloh shifosini bersin.

— Mashinada borib kelasiz. Urinmaysiz. Tuzatsangiz, og'zingizga siqqanicha so'raysiz, bir tiyin kam bergan — nomard!

— Shundaymi? — dedi chol, Kesakpolvondan ko'z uzmay. — Pulingiz shunaqa ko'p bo'lsa do'xturlarga bermaysizmi?!

— Ularning qo'lidan kelmaydi. Oshnam rak bo'lib qolgan.

— Ha-a... dardi og'ir ekan, boyaqishning. Lekin men siz aytgan joyga bormayman.

Choldan bunday gapni kutmagan Kesakpolvonning jahli chiqib, o'rnida bir qimirlab oldi.

Atrofidagilarning hamisha qulluq qilib turishiga, aytgan amri beto'xtov ijro etilishiga ko'nikib qolgan Kesakpolvon uchun bu gap kutilmagan bir zarba edi. Yaqin orada hech kim unga bu tarzda muomala qilmagandi. Kimsan, Haydarbek, katta boshini kichik qilib, qancha yo'l yurib kelsa-yu, bu pistako'mirga o'xshagan chol oliftalik qilsa!

«O'zim ahmoqman, — deb o'yladi Kesakpolvon, — yigitlarni yuborsam-ku, yumaloq-yostiqlik qilib bo'lsa ham yetkazishardi...» Yigitlarning o'zlarini jo'natish fikri shahardayoq xayoliga kelgan, ammo guvoh ko'payishini istamay, o'zi yo'lga chiqqan edi.

— Amaki, o'ylab gapiryapsizmi? Qancha yo'l yurib kelganimizni bilasizmi?

— Bilmayman. Qaerdan kelganingizning menga farqi yo'q.

— Siz tabibmisiz o'zi?

— Odamlar shunaqa deyishadi. Olloh istasa men bir vosita bo'lamanu dardmandga shifo yetadi. Bo'lmasa yo'q.

— Nima, mening oshnamni davolashni Xudoyingiz istamayotibdimi? — dedi Kesakpolvon, g'ijinib.

— Olloh, bir meniki emas, barchamizniki, — dedi chol ovozi bir parda ko'tarib. — Siz nomusulmon odamga o'xshab so'zlar ekansiz.

Shu payt tashqarida yuk mashinaning pishqirib to'xtagani ovozi eshitildi. Keyin eshik ochilib, hamsoya ko'rindi-da, kutilayotgan mashina kelganini ma'lum qildi.

— Otlarni olib chiqaveringlar. Mehmon shoshib turibdilar. Gapimiz ham bitdi, — dedi Abdurahmon tabib unga javoban.

Cholning bu gapi Kesakpolvonning nazarida behurmatlik chegarasidan ham o'tib ketib, chinakamiga achchiqlandi.

— Siz yaxshi ish qilmayapsiz. Agar xohlasak, mashinaga bosib olib ketishimiz ham mumkin. Biz bilan o`ynashmang.

Bu po`pisadan cholning ham g`azabi qaynadi. Ammo mehmonni quvib chiqarmaslik uchun sukut saqlab, o`zini bosishga majbur etdi. Kesakpolvon esa bu jimlikni o`zining foydasiga hal qilib, «bitta po`pisalik jonlaring bor, senlarning», deb qo`ydi.

— Oshnangizga Xudoning o`zi shifo bersin, omiyn,— dedi Abdurahmon tabib, fotihaga qo`l ochib.

— Borasizmi? — dedi Kesakpolvon amr ohangida.

— Yo`q, borolmayman.

— Siz o`ylab gapirmayapsiz. Bilib qo`ying, oshnam o`lsa, bu uyda bitta ham tirik jon qolmaydi!

Agar Kesakpolvon bu gapni ko`chada aytganida, eshitadiganini eshitardi. Chol musulmonsheva ko`rinsa-da, ba`zan o`zini tuta olmay qolardi. U qaysar edi, tajang edi, bandaga nomunosib illatlardan bebahra ham emasdi, ammo har qanday sharoitda mehmonning izzatini qilishga majbur ekanini bilardi. Hozir mezbonlik burchi hamma narsadan ustun kelib, Kesakpolvonga qattiq tikilish bilan cheklandi. Uning vujudida alanga olgan g`azab o`tini shu ko`zlari bildirib turardi.

— Ha, nimaga tikilib qoldingiz, borasizmi? — deb so`radi Kesakpolvon endi tahdid ohangida.

— Sen... — Abdurahmon tabibning ovozi titragan holda chiqdi. — Valadi zinoga o`xshaysan...

Shu o`rinda chol mezbonlik vazifasiga ozgina xiyonat qilishga majbur bo`ldi. O`rnidan turib, xonani tark etdi. Kesakpolvonning g`azabi unikidan kam emasdi. Ammo u mehmonlik burchi nima ekanini bilmasdi.

Kesakpolvon yuk mashinasi yonidagi otlarga qarab turdi-da, yigitlardan birini imlab chaqirib, qulog`iga shivirladi:

— Bularning izidan borasan. Bexit joyda otlarini quritasan. Odamlariga tegma. Biz sekin yurib turamiz, yetib ollaring.

II b o b

1

...Atrofga shom qorong`usi bostirib keladir. Kech kuzning izg`irinli nafasi sochlarini asta to`zitadir. Juvonning vujudini esa xufton zulumoti bosadir, yurakkinasi muzlaydir, tanasi sovuqdanmi yoxud o`lim sharpasining qo`rquvidanmi yengil titraydir... Kumushbibi bo`lmoqni orzu etgan bokira, inju orzulari loyga qorishgan Tuproqibibi, undanda battar qavmda so`nggi nafas sari boradir...

Otasining ko`zlari «Sen hur qizlar bilan birga bo`lasan», dedi. Lekin Zaynab o`zidayin sharmandani hur qizlar qatorlariga olmasliklarini biladi. Ammo bunday hollarda astoydil tavba qilmog`i, hayotdan ko`z yumar arafasida bir martagina bo`lsin peshanani sajdaga olib bormog`i lozimligini bilmaydi. Bilganida edi, titroq barmoqlari otasi tashlab ketgan arqondan sirtmoq yasamoqqa urinmagan, Yaratganning omonatiga xiyonat qilmoqqa tayyorlanmagan bo`lardi.

Otasi arqon tashlab ketdi. Otasining maqsadini bir qarashdayoq angladi. Doridan karaxt bo`lgan, sharmandali voqeadan chayqalgan aqli o`ylamoqdan, mulohaza yuritmoqdan ojiz edi. U faqat bir narsani idrok etdi — otasining hukmi mutlaq to`g`ri! Aslida Zaynab sharmandali uyda, kiyinayotgan mahalida o`zini-o`zi o`lim jazosiga hukm etgan edi. Otasi

bu hukmni qanday ijro etishni ko'rsatdi xalos...

Sirtmoq yasayotgan barmoqlari birdan to'xtab, yarim yumuq ko'zlari ochildi. Uy burchagiga tikilib qoldi. GapiRAY desa tili aylanmadi. O'limga shaylanayotgan juvonning uy burchagida yelkasiga xurjun tashlagan qora xotinni ko'rib qo'rqib ketishi siz uchun ajablanarli hol tuyular. Agar bu qora xotin uning ko'ziga jon olg'uvchi Azroil sifatida ko'ringan bo'lsa-chi? Bu xotin aynan bugun ertalab non tilab kelgan, so'ng aqlni lol qoldiradigan tarzda ko'zdan yo'qolgan bo'lsa-chi?!

«Chiqib ketuvdi-ku? Uyga yana qanday kirib oldi? — deb o'yladi Zaynab. — Ertalab qo'lida chaqalog'i bor edi. Bolasi qani, qayoqqa tashlab keldi?»

...Chindan ham qo'lida kir lattaga o'ralgan chaqalog'i bor edi...

Zaynab ertalab badanidagi og'riqqa shifo topish ilinjida Mardonaga qo'ng'iroq qilishdan oldin o'zini yengishga urinib, xayolini chalg'itish maqsadida ko'chaga chiqdi. Bironta qo'shni ayolni uchratsam, ozgina laqillashib tursam, og'riq chekinarmikin, deb o'ylagandi. Qo'shnilar bilan aytarli kirdi-chiqdi qilmaydigan Zaynab shu tobda ularni ko'rgisi keldi. Har kuni ertalab ko'cha supurish bahonasida boshlanuvchi xotinlar majlisi ozgina tanaffusdan so'ng kun yoyilguncha davom etar, sergap xotinlarni ko'rib, Zaynabning g'ashi kelardi. Har qanday majlisda tanaffus bo'lganidek, xotinlarning ko'cha izdihomida ham taxminan bir soat davom etadigan uzilish mavjud edi. Bu vaqt mobaynida xotinlar erlarini ishga, bolalarini maktabga, bog'chaga kuzatishib yana ko'chada paydo bo'lishar, «mish-mish xalta», «g'iybat to'rva»lar baralla ochilib, biti to'kilib yayragan odamday huzur qilishardi. Ularning anjumanlari bolalaridan birining maktabdan qaytguniga qadar ham davom etishi mumkin edi. Bugun «majlis» qoldirilganmi yo barvaqt nihoyasiga yetganmi, nechundir xotinlar ko'rinmadi.

Zaynab bo'm-bo'sh ko'chaga qarab turgach, iziga qaytdi. Hovli tomon uch-to'rt qadam qo'ymay, bir ovoz uni to'xtatdi:

— Yanga, hov yanga, birpasga to'xtang, dardingizni olay.

Zaynab o'girilib, darvoza ostonasida turgan ozg'in, qora xotinni ko'rib ajablendi: «Hozir ko'chada hech kim yo'q edi-ku, bu qayoqdan paydo bo'lib qoldi?» Zaynab ajablanganini yashirmagan holda ayolga razm soldi: qo'lida kir lattaga yo'rgaklangan chaqaloq, yelkasida xurjun. Kiprik qoqmay tikilib turibdi.

Zaynab uy tomon yurmoqchi edi, qora xotin yana to'xtatdi:

— Menga qarang, dardingizni olay.

— Hozir pul olib chiqaman, — dedi Zaynab.

— Pulingiz kerakmas. Sizga men bir gap aytay. To'yingizda bo'lganman. O'sha kuni menga birov bir so'm bermadi, xor bo'ldim. Ammo eringiz menga ko'p pul berdi. Bir xotun ko'ylaklar berdi. Men duo qildim, bu uydan qarz bo'lib qoldim. Qarzimni uzayin deb bir gap aytgani keldim. Dardingiz og'ur yanga, dardingizni mengina olay, ammo bugun ko'chaga chiqmang. Xudo, deng, dardingiz ketadi. Endi siz menga bittagina non bering, dardingizni olay.

Zaynab oshxonaga kirib qutini ochdi-da, suvi qochgan yarimta bo'lkani olib «nazarga ilarmikin» degan o'yda ikkilandi. So'ng «boshqa non yo'qligini aytarman», deb iziga qaytdi. Qaytdi-yu, hovlining o'rtasida to'xtadi: qora xotin ko'zdan yo'qolgan edi. Tez-tez yurib ko'chaga chiqdi. Ko'cha ham kimsasiz edi. Yarimta bo'lkani ko'tarib kirayotgan Zaynabni ko'rgan Elchin:

— Ha, nima bo'ldi? — deb so'radi.

— Gadoy xotin kiruvdi...

— Non bermoqchi bo'ldingmi, ular hozir non olarmidi, pul bera qolmabsan...

Zaynab eriga qora xotinning gaplarini tushuntirib o'tirmadi. Elchin ketgach, badanidagi og'riqlar kuchaydi. Beixtiyor telefon go'shagini ko'tardi. Mardonani topdi. Qora xotinning

gaplarini unutdi.

Aynan o'sha qora xotin hozir, sirtmoq tugilayotgan damda uy burchagida turibdi. Yelkasida xurjun, ammo bolasi yo'q... Zaynab unga tikilganicha lom-mim demay qotib qoldi. «Qachon kirding uyga?» demoqchi bo'ldi, ammo tili aylanmadi. Qora xotin esa undan savol kutganday, kiprik qoqmagan holda harakatsiz turaverdi. Bu holat bir necha daqiqa davom etdi. Zaynab o'zini osmay turib, barmoqlarining jon taslim qilayotganini sezdi. Yaqinginda sirtmoq tugayotgan barmoqlar endi jonsizdek, o'ziga bo'ysunmas edi. «...Agar Azroil shu bo'lsa, o'zimni osmay turib jonimni shundaygina olib qo'ya qolmaydimi?.. «O'zini osibdi» deyilsa, odamlar ming xil mish-mish to'qishadi. «To'satdan o'libdi» desa, «bechora» deb qo'ya qolishardi. Azroil bo'lsa nega tikilib turibdi? Shartta chang solib, jonimni sug'urib ola qolmaydimi? Yo arqonga osilishimni poylayaptimi? Uyda osganimda bu qora xotin yo'q edi. Shuning uchun tirik qolganmidim? Yo'-o'q... unda oyim qutqarib qolgandilar. Endi... oyim yo'qlar... Hozir... Hozir osaman... Sen qanaqa Azroilsan o'zing, osishimni poylab nima qilasan? O'linga rozi bo'lganimdan keyin oladiganingni olavermaysanmi?..»

Zaynab keyingi gaplarni baqirib aytmoqchi edi. Biroq, lablari sal qimirladi-yu, ovoz chiqmadi.

Nihoyat ikkala tomonning sukut bilan olishuviga xotima yasalib, qora xotin tilga kirdi:

— Nima qilyapsan, o'zingni osmoqchimisan?

Ertalab qora xotin muloyim edi, endi esa sensirayapti, ovozi ham dag'al.

Zaynab uning savoliga bosh irg'ab qo'ydi.

— Osib ovora bo'lma, sen o'lmaysan.

«O'lmaysan? Nega? Bu kim o'zi — Azroil emasmi? O'lmasligimni qaerdan biladi?»

— Gapimga tushunmadingmi? O'lmaysan.

— Nega? — Zaynab o'zining ovozini arang eshitdi. Bu ovoz xuddi begonadek, tubsiz quduq qa'ridan eshitilgandek tuyuldi.

— Men bilaman, sen o'lmaysan, — dedi qora xotin kiprik ham qoqmay, — Sen uzoq yashaysan. Shu qadar uzoq umr ko'rasan-ki, yashash joningga tegib ham ketadi.

«Omonatingni ol!» deb Xudoga yalinasan. Ammo Xudo sening nolalaringni eshitmaydi.

O'limdan qo'rqmayotgan juvon qora xotinning bu gapini eshitib cho'chidi:

— Nega?! — Zaynab bu safar balandroq avjda so'radi.

— Sen Xudodan uzoqlasha boshlading. Men ertalab kelib «Ko'chaga chiqma» dedimmi? Sen quloq solmadingmi? Darvoza ostonasini hatlab chiqishing bilan Xudodan uzoqlasha boshlading. Endi har qadaming bilan uzoqlashaverasan. Sen hozir oson o'lim topmoqchimisan? Yo'q, bunday o'lim senga nasib etmaydi. Xudo senga uzoq umr berib jazolaydi.

Zaynab qora xotinning Xudodan uzoqlashish haqidagi gaplarini idrok qila olmadi. Bu gapni boshqa paytda, ruhi tetik damlarda eshitganida ham durust anglamagan bo'lardi. Shu yoshga yetib, Ollohga yaqinlashmoqqa intilib yashamoqning nima ekanini bilmagan, eshitmagan, hatto ota-onasi ham Yaratganni durust tanimagan odamning bu gaplarni fahm etmog'i mushkul. Zaynabga birov shu paytgacha «Seni Olloh yaratgan, unga qulluq qil, undagina najot kut», demagan. U o'qigan kitoblarining quli edi, surguga bandi edi, o'z tasavvuri bilan yaratgan dunyoda shodon yashamoqchi edi. Poydevori sururdan iborat har qanday qo'rg'on hayot deb atalmish kichik bir palaxmon toshi tegishi bilan yakson bo'lishini o'ylab ham ko'rmagandi. O'zining tasavvuri bilan yaratgan dunyosi esa tutundan iborat, hayotning yengilgina shabadasiyoyq uni to'zitib yuborish kuchiga ega edi. Shunday bo'ldi ham. Bu surur, bu aldanchi dunyo uni shu sirtmoq sari yetaklab keldi. Qora xotin esa «uzoq yashaysan, qiynalib o'lasan», deydi. «Nimaga bunaqa deydi? Meni laqillatmoqchimi? Bitta tugun tugsam bo'ldi. Keyin osaman. Uzog'i

Lituz.com

**To'liq qismini
Shu tugmani
bosish orqali
sotib oling!**